

PROTECȚIA MINORILOR ÎN MASS-MEDIA: DE LA CADRU LEGAL LA NORME ETICE

Mariana TACU,

*doctor în științe politice, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova*

Daria CAPAȚÎNA,

*masterandă, program: Managementul Instituției Media
Universitatea de Stat din Moldova*

Summary. Within the parameters of the legal framework and the deontological norms, efficient working strategies can be elaborated, based also on the application of media techniques to cover the events in which the minors are involved, so that the broadcasted content is qualitative, with credible sources, relevant details, as well as some possible solutions. Journalistic practices can be phased so that certain dilemmas can be resolved. At each stage, media institutions and journalists can call upon international and national laws and ethical norms. The technological progress and the new media, on the one hand, increase the risks in the process of covering the events in which the minors are protagonists, and on the other hand, increase the demands and the possibilities of accessing any law or ethical norms in real time.

Key words: mass-media, protection of minors, children, legal framework, ethical norms, democratic values, media techniques, children's rights, journalists' obligations.

Protecția minorilor în contextul mijloacelor de informare în masă tradiționale, dar și a noilor media, se poate pune în discuție în funcție de dimensiuni (spațiale, temporale, tematice), dar și nivele (legislativ și etic). În parametrii cadrului legal și ai normelor deontologice pot fi elaborate strategii de lucru eficiente, bazate și pe aplicarea unor tehnici mediatice de reflectare a evenimentelor în care sunt implicați minorii, astfel încât conținutul difuzat să fie unul de calitate, cu surse credibile, detalii relevante, precum și cu unele eventuale soluții (ținând cont de genul materialului și specificul acestuia).

Practicile jurnalistice, în accepțiunea lui Voltmer Katrin: „includ strategiile profesionale care au drept scop soluționarea dilemelor” [15, p. 9]. Adaptând definiția din DEX obținem același tablou conceptual cu referire la exercitarea profesiei de jurnalist conform ansamblului de soluții date de instituțiile și organele competente în rezolvarea unor aspecte problematice [2].

În această ordine de idei, prezentăm drepturile copiilor ca standarde de bază, fără de care aceștia nu ar putea trăi în siguranță și cu demnitate. Acestea se referă la

drepturile inerente, universale, permanente ale ființelor umane, indiferent de locul în care trăiesc, genul, etnia, religia și naționalitatea acestora.

În sec. al XX-lea tema drepturilor copilului a devenit o prezență constantă în discursurile media și în cele politice, în abordările educaționale, științifice și culturale la nivel internațional, regional și, treptat, și la nivel național. În 1989, la 20 noiembrie, s-a stabilit un set separat de drepturi pentru copii, expuse în *Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului (CDC)*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite (*ONU*), ca o recunoaștere a faptului că, în viața fiecărui om, copilăria reprezintă o etapă specială, o etapă în care copilul are nevoie de ceilalți, pentru a avea grijă de el și pentru a-l ajuta să fie în siguranță. *Convenția* prevede că „drepturile copilului sunt drepturi ale omului, deținute de copii și de persoanele sub 18 ani indiferent de rasă, religie sau aptitudini, indiferent de ceea ce gândesc sau spun și de tipul de familie din care provin” [22].

Jurnaliștii care realizează subiecte despre minori sau cu implicarea acestora trebuie să pună în valoare drepturile copilului, precum dreptul la imagine, la libertatea de exprimare, la respectarea personalității și individualității și să pledeze pentru o abordare echilibrată a necesităților, problemelor, realizărilor și aspirațiilor copiilor, valorificând astfel *interesul superior al copilului*, prioritatea căruia a fost instituită prin *CDC*.

Până în prezent, *Convenția* a fost adoptată de 196 de țări, membre ale *ONU* (cu excepția SUA), Republica Moldova aderând la aceasta în anul 1990.

CDC cuprinde 54 de articole care se referă la drepturile copilului. Aceste articole sunt clasificate în: *drepturi de supraviețuire, de protecție, de dezvoltare și de participare*.

Drepturile de supraviețuire identifică dreptul copilului la viață care acoperă nevoile primare precum nutriție, acces la asistență medicală și un standard adecvat de viață și adăpost.

Drepturile de protecție consolidează faptul că orice copil trebuie protejat împotriva oricărei forme de abuz, neglijare și exploatare, referindu-se și la recuperarea copiilor ce au suferit în urma acestora.

Dezvoltarea sănătoasă a copiilor este esențială bunăstării societății, aceștia fiind în creștere, reprezintă o categorie vulnerabilă, mai mult decât adulții, la sărăcie, condiții improprie, malnutriție, foame, poluare, lipsa apei potabile și asistență medicală neadecvată.

Participarea și opiniile copiilor sunt rareori ascultate și luate în considerare în cadrul procesului politic, opinia copiilor este importantă, deși nu au drept de vot și nu iau parte la deciziile politice [3, p. 12-13].

În aceeași ordine de idei, Comitetul privind Drepturile Copilului a identificat și trei mari domenii ce reprezintă raportul dintre copii și mass-media: 1) îmbunătățirea imaginii copiilor prin acoperire mediatică; 2) încurajarea copiilor de a participa activ în mass-media; 3) protejarea copiilor împotriva oricărei influențe negative a mass-mediei [3].

Un șir de articole ale *CDC* prezintă rolul mijloacelor de informare în masă în procesul de apărare a drepturilor copiilor și stabilesc sarcini precise pentru guverne și pentru instituțiile mediatică, context în care menționăm articolele 12 și 13, care stipulează dreptul copiilor de a-și exprima părerea cu privire la problemele ce îi privesc și respectiv dreptul la libertatea de expresie. Rolul mijloacelor de informare în masă în respectarea drepturilor copilului, precum și obligațiile generale ale statelor în asigurarea accesului copilului la informație și la materiale din diverse surse sunt stipulate în art. 17 al *Convenției* care prevede că statele: „vor veghea astfel încât copilul să aibă acces la informația și la materia provenind din surse naționale și internaționale diverse, în special cele ce vizează promovarea bunăstării sale sociale, spirituale și morale și a sănătății sale fizice și mintale” [22].

Dreptul la informație este un drept fundamental prevăzut de *CDC*, care cuprinde dreptul copilului de a fi informat cu privire la măsurile preconizate și mai ales cu privire la cele luate de autoritățile publice, accesul liber la sursele de informație publică, științifică, socială, culturală, sportivă și posibilitatea copilului de a recepționa emisiunile radio și televizate. În cele din urmă, mass-media se obligă să ofere copiilor oportunitatea, pe de o parte, de a participa la crearea mesajelor mediatică și, pe de altă parte, de a consuma produsul final. Astfel, problema unei prese adecvate și accesibile copiilor ocupă un loc tot mai important pe agenda mondială din punctul de vedere al asigurării accesului publicului minor la un conținut informațional de calitate și al relatării subiectelor în care aceștia sunt implicați, conform normelor etice. Studiul cu titlul: *Observații privind copiii și mass-media*, realizat în 2001 de Centrul de Informare al *Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO)*, arată că participarea copiilor în activitatea mass-mediei are efecte deosebite asupra acestora, printre care fortificarea stimei de sine, datorate convingerii că părerile lor merită să fie ascultate și obținerea unui grad sporit de dreptate socială prin posibilitatea de a lua parte la producții media audio-vizuale [3, p. 20].

Convenția Europeană din 1989 cu privire la Televiziunea Transfrontalieră accentuează în art.7 alin (2): „serviciile de programe audiovizuale, care sunt susceptibile de a afecta dezvoltarea fizică, mintală sau morală a copiilor trebuie să nu fie programate atunci când acestea pot fi vizionate de către copii” [21]. În *Declarația Comună privind „Protecția Minorilor” din cadrul Forumului Autorităților de Reglementare din Țările Mării Negre (BRAf)* din 6 septembrie 2013 este specificat: „pentru a proteja copiii de posibilele efecte nocive din cadrul emisiunilor TV și de a crește gradul de conștientizare asupra impactului de obscenitate, violență și de teamă a copiilor, mai multe instrumente trebuie să fie utilizate, precum: educația de alfabetizare prin intermediul media, semne inteligente, coduri de etică în mass-media, spoturi publicitare, mecanismul reprezentativ al radiodifuzorului pentru vizualizator, panouri naționale și internaționale și seminare” [25].

În raport cu protecția minorilor față de potențialele efecte negative ale spațiului virtual, un șir de legi și de instrumente internaționale au mandat de acțiune, toate acestea fiind enumerate în *Documentul Final al Declarației de la Rio de Janeiro și al Apelului de Acțiuni pentru Prevenirea și Stoparea Exploatării Sexuale a Copiilor și Adolescenților* adoptate în cadrul celui de-al treilea Congres mondial împotriva exploatării sexuale a copiilor și adolescenților, din noiembrie 2008, unde se face apel la o dezvoltare mai amplă a manualelor pentru copii, profesori, părinți și familie, care abordează amenințările de pe Internet [8 p. 2].

Reglementarea Internetului pentru a garanta un spațiu online sigur copiilor reprezintă un centru de interes pentru cercetătorii din diferite domenii și constituie una din principalele teme de discuții și/sau dezbateri de pe agendele evenimentelor de profil, astfel accentuându-se tendința spre a acorda preferință autoreglementării în domeniu.

În SUA, *The Children's Television Charter 1995* (Carta televiziunii pentru copii) protejează drepturile copiilor, identificate în CDC, orientându-se, mai cu seamă, asupra art. 13 și 17, menționate mai sus, ca fiind în corelație directă cu mass-media. Ulterior, Carta în cauză a fost extinsă pentru a include mediile electronice în cadrul Summit-ului al treilea mondial de la Tesalonic din 2001, iar acum este numită în mod divers, în diferite țări, incluzând în titlu mass-media sau mediile electronice [14, p. 164]. În cadrul celui de-al doilea Summit Mondial din Londra, copiii au produs o Cartă a lor.

Tot în SUA, *The Communications Decency Act* (Legea privind decența în comunicații) din 1996 a fost prima încercare a Congresului American de a reglementa conținutul internetului pentru a proteja minorii de materialele pornografice. Încercarea însă a eșuat, ajungându-se în anul 2000 la legiferarea celei de-a treia propuneri a Congresului numită *The Children's Internet Protection Act* (Legea privind protecția internetului pentru copii) menită să limiteze expunerea copiilor la materiale sexuale din internet. Legea în cauză abordează preocupările legate de accesul copiilor la Internet în școli și biblioteci, specificând că bibliotecile publice trebuie să cumpere unele software de filtrare și blocare a oricăror imagini obscene, care conțin pornografie infantilă sau sunt dăunătoare pentru minori. În 2011 *Legea privind protecția internetului pentru copii* a fost actualizată. În 2002, Congresul a adoptat *Dot Kids Implementation and Efficiency Act* (Legea privind implementarea și eficiența domeniului de internet prietenos copiilor), devenit lege în același an. Scopul acestei legi este de a oferi un mediu online sigur pentru copii, de a promova experiențe pozitive și de a împiedica copiii să fie expuși la materiale cu un conținut negativ. Aceasta prevede crearea unui domeniu la nivel secundar numit kids.us, care va fi folosit pentru site-uri destinate copiilor mai mici de 13 ani. *The Children's Online Privacy Protection Act* (Legea privind protecția confidențialității online a copiilor), a fost adoptată de Congresul SUA în 1998 și a intrat în vigoare în aprilie 2000 și se aplică tuturor site-urilor comerciale

care vizează copii sub 13 ani și site-urilor web ce colectează în mod intenționat informații personale [14, p. 708-709].

La nivel național, documentul universal *CDC*, menționat anterior, a intrat în vigoare din 25 februarie 1993. Prin ratificarea *Convenției*, Guvernul Republicii Moldova (RM) se angajează să asigure copilului dreptul la: *libertate de expresie, identitate, demnitate, viață privată și acces la informație*, în special, din partea mass-mediei, fapt care presupune libertatea de a căuta, de a primi și de a difuza informații și idei. Instituțiile media se obligă să ofere spațiu pentru toți copiii, să relateze informațiile ce îi vizează în mod echilibrat, astfel ca să aducă beneficii întregii societăți, să renunțe la abordările senzaționale și ideile preconcepute și să respecte prevederile *Convenției*, care subliniază că niciun copil nu va fi supus interferenței arbitrare sau ilegale asupra intimității, familiei, sau corespondenței sale, nici atacurilor ilegale asupra onoarei și reputației lui [22].

În altă ordine de idei, în ceea ce privește RM, perioada de tranziție spre o societate democratică pe care o parcurge statul este marcată de profunde transformări politice, economice și sociale, care au influențat evoluția societății, în special, situația copilului și reglementările legale cu privire la protecția acestuia.

Analiza aspectelor legislative din cadrul Legii Supreme a RM, poate fi aplicată într-un context mai larg și în privința mass-mediei, referindu-se la modul de abordare și de prezentare a evenimentelor în care sunt implicați minorii. Astfel, art. 50 alin. (4) al *Constituției* vizează tangențial și indirect problematica protecției minorilor în mass-media, prevăzând că: „exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața, ori dezvoltarea morală sunt interzise” [20].

Legea Republicii Moldova privind drepturile copilului prezintă un șir de drepturi ale copilului de care mass-media trebuie să țină cont, și anume: dreptul la odihnă, dreptul la libertatea gândirii și conștiinței, dreptul la apărarea demnității și onoarei, dreptul la inviolabilitatea persoanei, la protecție împotriva violenței fizice și psihice. Art. 9 stipulează că statul: „... sprijină în conformitate cu legislația editarea ziarelor, revistelor și cărților pentru copii, turnarea filmelor, prezentarea emisiunilor radiofonice și televizate pentru copii”, în art. 24 se menționează că statul: „asigură copiilor cu dizabilități, în egală măsură cu alți copii, ... acces la mediul fizic, tehnologiile și sistemele informaționale, de comunicare, precum și la alte utilități și servicii la care are acces publicul larg, pentru a se putea bucura de o viață decentă în condiții care să le faciliteze participarea activă la viața socială” [27].

În parametrii cadrului legislativ național, drepturile copilului în serviciile media sunt obiectul unei legi speciale *Legea nr.30 din 07.03.2013 cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației (Legea PCINIP)*. Pe dimensiunea protecției copiilor, în 2012, autoritatea de reglementare – *Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA)*, (în prezent *Consiliul Audiovizualului (CA)*), a adoptat două decizii: *Decizia nr. 98*

din 19 iulie 2012 – Cu privire la clasificarea programelor audiovizuale în scopul protecției copiilor (*Decizia CCA nr. 98*) și *Decizia nr. 99 din 19 iulie 2012* – Cu privire la respectarea drepturilor și protecția copilului în programe audiovizuale (*Decizia CCA nr. 99*). În linii mari, prevederile deciziilor enunțate se suprapun cu prevederile legii menționate, de aceea, în continuare, vor fi analizate tematic.

Începând cu 2013, *Legea PCINIP* conține la fel, precum cadrul normativ național și internațional cu privire la protecția copiilor, o serie de prevederi ce vizează riscurile legate de cele două ipostaze principale în care copii relaționează cu mass-media: copilul protagonist al unei producții media, participant la emisiuni radio și TV și copilul consumator, expus la un conținut mediatic [28].

Participarea copiilor în cadrul unui program media este necesară în vederea respectării art.12 din *CDC* și asigurării dreptului copilului de a-și exprima liber opinia asupra oricărei probleme care îl privește [22]. Principiile și condițiile de participare a copiilor la emisiuni radio și TV sunt stipulate în articolele 2 și 4 din *Legea PCINIP* și în *Decizia CCA nr. 99*. Interdicțiile stabilite prin aceste acte normative vizează două categorii de mesaje jurnalistice: 1) divulgarea datelor de identitate ale copiilor aflați în situații de risc sau în context negativ (art. 4 din *Legea PCINIP* și art. 3, 7 din *Decizia CCA nr. 99*); 2) discriminarea sau orice referire defavorabilă pe criterii de origine etnică, naționalitate, rasă, religie sau dizabilitate (art. 4 alin. (2) lit. c) din *Legea PCINIP*; art. 4. din *Decizia CCA nr. 99*) [24, 28].

În același timp, *Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova nr. 174 din 08.11.2018 (CSMAV)* prevede în art. 15 alin. (3, 5) că, pentru participarea minorului la programele audiovizuale, trebuie să se țină cont de sensibilitatea și vulnerabilitatea vârstei și de tipul de personalitate al acestuia și că minorul: „nu poate fi folosit sau expus de către părinți, rude, reprezentanți legali, avocați sau alte persoane responsabile de creșterea și îngrijirea acestuia, în scopul de a obține avantaje de orice tip sau de a influența deciziile autorităților publice” [19].

Pentru protejarea identității copiilor, reprezentanții instituțiilor media vor ține cont de situațiile în care se pot afla copiii protagoniști în subiectele mass-mediei și care sunt prevăzute de dispozițiile *Legii PCINIP* și *Deciziei CCA nr. 99* [24, 28].

În contextul protecției identității minorului în cazul în care acesta este protagonist al unei producții media, participant la emisiuni radio și TV, jurnaliștii vor respecta următoarele prevederi legale:

Art. 4 alin. (2) din *Legea PCINIP* și art. 10 din *Decizia CCA nr. 99* care spune că „este interzisă difuzarea programelor ce conțin reconstituiri ale infracțiunilor abuzurilor și altor situații cu conotație negativă, în care sunt prezenți copii de până la 16 ani, precum și interviuri sau declarații ale acestora în legătură cu subiecte intime, evenimente dramatice, din comunitate sau din familie, la care aceștia au fost martori” [24, 28];

Art. 4 alin. (3) din *Legea PCINIP* și art. 11 din *Decizia CCA nr. 99* care stabilesc că „în cazul copiilor cu vârstă cuprinsă între 16 și 18 ani, care se află în diferite forme

de detenție sau au calitate procesuală în cadrul urmăririi penale, sunt victime sau martori ai abuzurilor fizice, psihice sau sexuale, aceștia pot apărea în programele audiovizuale dacă există acordul în scris al copilului, sunt luate măsuri de protecție a identității copilului și este asigurată asistența avocatului în cazul în care este cercetat penal, reținut sau arestat” [24, 28].

Principiile de bază privind reflectarea copiilor în mass-media, formulate în art. 2 din *Legea PCINIP* și în art. 1, 2, 7 din *Decizia CCA nr. 99* [24, 28], condiționează activitatea jurnaliștilor în funcție de interesul superior al copilului, care reprezintă factorul determinant în alegerea formatului și conținutului materialelor din buletinele de știri. Interesul superior al copiilor este prevăzut și în *CSMAV* în art. 15 intitulat Protecția minorilor alin (1) drept o obligație a furnizorilor de servicii media.

Una dintre măsurile de asigurare a protecției copiilor în relațiile cu reprezentanții mass-mediei prevăzute de lege este acordul părinților sau al tutorilor. Așadar, divulgarea identității copiilor se admite în situațiile în care se acționează în interesul superior al copilului și cu acordul părinților sau tutorilor legali: art. 4 alin. (2) lit. d) din *Legea PCINIP* și art. 6, 7 din *Decizia CCA nr. 99*. În același sens, *CSMAV* specifică în art.15 alin. (4) că „dreptul minorului la respectarea vieții private și la propria imagine prevalează în fața necesității de informare, inclusiv în cazul minorului aflat în situații dificile” [19].

Discriminarea este interzisă expres prin art. 11 alin. (2a) din *CSMAV*: „Sunt interzise programele audiovizuale susceptibile de a propaga, incita, promova sau justifica ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură fondate pe intoleranță sau pe discriminarea pe criterii de sex, de rasă, de naționalitate, de religie, de dizabilitate sau de orientare sexuală” Același articol alin. (2b) interzice programele audiovizuale ce diseminează pornografia infantilă.” [19].

Cel de al doilea aspect prevăzut în *Legea PCINIP* vizează respectarea de către jurnaliști a prevederilor legale cu privire la protecția copiilor față de expunerea acestora la un conținut mediatic care le-ar afecta dezvoltarea fizică, mintală sau morală. *CSMAV* stabilește expres în art. 15 alin. (6, 7, 8) că „se interzice difuzarea programelor audiovizuale susceptibile de a afecta dezvoltarea fizică, mintală sau morală a minorilor, în special a celor ce conțin scene de pornografie sau de violență nejustificată” [19]. Norma este valabilă atât pentru serviciile media audiovizuale liniare, cât și pentru cele neliniare.² *CSMAV* prevede ca programele audiovizuale susceptibile de a afecta dezvoltarea fizică, mintală sau morală a minorilor pot fi

² Noțiunile respective nu se regăsesc definite în *CSMAV* și nici în legislația autohtonă. Luând în considerare textul Directivei 2010/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 10 martie 2010 privind coordonarea anumitor dispoziții stabilite prin acte cu putere de lege sau acte administrative în cadrul statelor membre cu privire la furnizarea de servicii mass-media audiovizuale putem defini serviciu liniar drept o transmisie de televiziune, iar serviciu neliniar drept un serviciu mass-media audiovizual la cerere.

difuzate în serviciile media audiovizuale numai dacă vizionarea acestora este restricționată printr-un sistem cu acces condiționat (în cazul serviciilor media audiovizuale liniare) și cu asigurarea obligatorie a măsurilor de restricționare a accesului, astfel ca minorii să nu poată vedea ori auzi, în mod normal, programele respective (în cazul serviciilor media audiovizuale neliniare)³ [19].

La clasificarea/difuzarea programelor audiovizuale, în scopul protecției copiilor, instituțiile media vor ține cont și de prevederile *Deciziei CCA nr. 98*:

- obligativitatea avertizării verbale în cazul difuzării unor imagini cu impact negativ (art. 5 alin. (4) din *Legea PCINIP* și art. 7 din *Decizia CCA nr. 98*;
- interdicția de a repeta scenele violente (art. 5 alin. (4) din *Legea PCINIP* și art. 7 din *Decizia CCA nr. 98* [23, 28].

În privința reglementării audiovizualului, găsim principii de comunicare în *CSMAV* și anume în articolul 15 citat deja. Noul Cod include un șir de norme mai detaliate cu referire la protecția minorilor în mass-media față de *Codul audiovizualului* adoptat în anul 2006, în același timp păstrând esența lor, inclusiv și cu referire la garantarea moralității și asigurarea protecției minorilor în comunicările comerciale audiovizuale, în art. 64 unde se stipulează cerințele cu privire la protecția minorilor.

Noul Cod dispune în art. 84 alin. (3) că se sancționează cu avertizare publică furnizorii de servicii media care au comis prima încălcare a prevederilor stipulate în art. 15 ce reglementează protecția minorilor. În sensul prezentului Cod rămâne contravenție nerespectarea deciziilor CA privind protecția minorilor și conform art. 84 alin. (6) se sancționează cu amendă de la 10000 de lei la 15000 de lei furnizorii de servicii media și distribuitorii de servicii media care au comis această încălcare [19].

Abordarea din perspectivă teoretică a drepturilor omului, în general și a celor ale minorilor, în particular (din eng. *HRBA* pentru Human rights based approach) în raport cu mass-media se bazează pe principii fundamentale, ce evidențiază activitatea cotidiană a ambelor părți. Ideea pentru *HRBA* provine din Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, însă abordarea a fost abia de curând dezvoltată și pusă în practică de diverse agenții ale *ONU* și alte organizații internaționale (Fondul Internațional pentru Urgențe ale Copiilor al Națiunilor Unite (UNICEF), Organizația Mondială a Sănătății (OMS), UNESCO, Salvați Copiii) la sfârșitul anilor 1990 și începutul anilor 2000 [16, p. 3]. În jurnalism abordarea s-a cristalizat începând cu 2013, odată cu fundamentarea acesteia de către Rose Thomas în *O abordare bazată pe drepturile omului în jurnalism: Ghana*. Așadar, abordarea bazată pe drepturile copilului nu este decât o ramură importantă a *HRBA* [12].

Comunitatea internațională a jurnaliștilor, în acest sens, manifestă o preocupare constantă față de procesul de autoreglementare a mass-mediei. În 1998, *Federația Internațională a Jurnaliștilor (FIJ)* a integrat drepturile copilului în codul etic

³ Identificăm drept neclare care sunt măsurile de restricționare a accesului.

profesional și a început desfășurarea de programe de sensibilizare întru promovarea jurnalismului responsabil în privința copiilor și contracararea presiunii comerciale pentru „știri de senzație”. Ghidul FIJ, *Drepturile copilului și mass-media: linii directoare și principii pentru mediatizarea subiectelor ce privesc copiii (Ghidul FIJ pentru mediatizarea subiectelor ce privesc copiii)*⁴ [18], a fost adoptat de organizații de media din 70 de țări, în cadrul primei conferințe consultative internaționale pe tema jurnalismului și a drepturilor copilului, organizate în Brazilia. O normă de o importanță deosebită în opinia noastră, din *Ghidul FIJ pentru mediatizarea subiectelor ce privesc copiii* din 1998, prevede ca jurnaliștii să analizeze consecințele și efectele publicării oricărui material despre copii și să reducă cât mai mult cu putință impactul negativ asupra acestora. În aceeași ediție a Ghidului se arată că mass-media trebuie să examineze critic rapoartele și reclamațiile făcute în legătură cu implementarea CDC și accentuează că jurnaliștii trebuie să vorbească permanent despre cauzele care pot sau/și duc la apariția fenomenelor sau problemelor care vizează sau implică copiii, ci nu doar în contextul evenimentelor izolate [18]. Liniile directoare expuse în Ghidul menționat au fost adoptate în 2001 la Congresul Anual al FIJ în Seoul.

În 2002 FIJ a dat publicării Ghidul pentru jurnaliști *Să dăm dreptul copiilor* [29], un ghid mai detaliat despre protecția copiilor în mass-media în baza celui din 1998, adăugând însă componenta online a activității mass-media. În acest sens se recomandă ca instituțiile media să organizeze campanii împreună cu autoritățile publice pentru eliminarea site-urilor care difuzează reclame ce promovează prostituția copiilor. Aceste ghiduri și multe alte instrumente privind mass-media și drepturile copilului sunt accesibile pe site-ul oficial al Rețelei Internaționale de Informare privind Drepturile Copilului [17].

Peste un an de la realizarea *Ghidului FIJ pentru mediatizarea subiectelor ce privesc copiii*, un grup de profesioniști din mass-media și experți în drepturile copilului au lansat un îndemn la acțiune intitulat *Apelul de la Oslo*, pentru profesioniștii din mass-media de la toate nivelurile și din toate tipurile de instituții mediatice. *Apelul de la Oslo* abordează relația dintre copil și mass-media drept „o poartă de intrare în lumea vastă și multilaterală a copiilor și a drepturilor lor și că această relație joacă un anumit rol în fiecare aspect ce ține de drepturile copilului, în fiecare element al vieții unui copil” [3, p. 16].

La nivel internațional, UNICEF în conformitate cu principiile etice ale FIJ expuse mai sus îndeamnă instituțiile mediatice să nu divulge identitatea minorilor abuzați, în cazul în care identificarea le poate afecta viitorul, identitatea minorilor, fiind o componentă a vieții private, iar dreptul la viața privată este protejat de legislația internațională și națională [4, p. 3]. Activitatea jurnalistică ce vizează minorii, se va desfășura în concordanță cu principiul de „a nu dăuna”, promovat de UNICEF. Pe

⁴ Notă: Toate denumirile publicațiilor FIJ și UNICEF sunt traduse de coautorii articolului.

pagina oficială a Fondului găsim *Ghidul UNICEF pentru relatarea subiectelor ce privesc copiii* [26]. Acesta conține șapte linii directoare, printre care o atenție deosebită ne-au atras-o recomandările cu privire la confirmarea acurateții celor spuse de copil și, în situațiile în care jurnalistul crede că un copil ar putea fi în pericol, relatarea situației generale a copiilor, și nu a celei a unui copil anume „indiferent de cât de interesant este subiectul pentru știri” [26].

UNICEF și MediaWise au realizat și un Ghid pentru jurnaliștii ce reprezintă copiii în mass-media, intitulat *Mass-media și drepturile copilului O resursă pentru jurnaliști scrisă de jurnaliști* [11], unde se menționează că este necesar ca profesioniștii din mass-media să investigheze statutul legal și social al copiilor cu dizabilități, să le ofere oportunități egale, să evite prejudecățile, să-și axeze subiectul pe personalitatea copilului, să utilizeze terminologia corectă pentru a ajuta la schimbarea atitudinilor, comportamentelor și eliminarea practicilor discriminatorii și să combată miturile și relatările eronate, oferindu-le posibilitatea să-și exprime gândurile și să-și descrie propriile experiențe [11, p. 8-9].

Profesionist ar fi ca instituțiile media să își stabilească linii directoare pentru activitățile lor în care sunt implicați copii. În acest sens, analiza *Ghidului Editorial al BBC* [31] este importantă pe de o parte, datorită faptului că BBC furnizează știri și informații de actualitate de înaltă calitate și pe de altă parte, pentru că se implică în formarea de jurnaliști peste tot în lume.

Ghidul Editorial al BBC include secțiuni separate privind mediatizarea copiilor. Printre principiile editoriale incluse se enumeră faptul că orice material de pe prima pagină a site-ului BBC trebuie să fie corespunzător tuturor categoriilor de public, inclusiv și minorilor [31].

La nivel național, un set de principii și recomandări cu privire la respectarea drepturilor copiilor în buletinele de știri ale instituțiilor mass-media audiovizuale au fost formulate de către CA, acestea referindu-se la interesul superior al copilului, procesarea electronică a imaginilor și protejarea identității rudelor victimelor, evitarea interviuării copiilor care au trecut prin experiențe șocante, negative, evitarea utilizării unor detalii stereotipizate, evitarea oricărei referințe la etnie, evitarea oferirii verdictelor sau calificativelor [30].

Principii specifice și reguli referitoare la protecția minorilor găsim și în *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova, ediția 2019*, în special în norma 3.16 care prevede tratarea „cu deosebită acuratețe a informației colectate despre copii”, jurnaliștii asigurându-se astfel că publicarea acestora nu va avea consecințe negative precum sentimente de frică și/sau suferință asupra copiilor [1]. Norma 3.17 a aceluiași Cod stabilește protejarea „identității copiilor implicați în evenimente cu conotație negativă (accidente, infracțiuni, dispute familiale, sinucideri, violență și abuz de orice fel etc.), inclusiv ca martori” și specifică necesitatea modificării, pentru protejarea identității copiilor, a materialelor audio/video și a fotografiilor, menționând drept

excepție „situațiile în care identificarea copiilor este de interes public și cele în care jurnalistul acționează în interesul superior al copilului, cu sau fără acordul părinților sau al tutorilor” [1]. Monitorizarea aplicării Codului și examinarea încălcării prevederilor lui revin Consiliului de Presă din RM. În același timp se face importantă mențiunea faptului că, în comparație cu ediția trecută a Codului, prezentul Cod deontologic al jurnalistului din RM își extinde explicit influența asupra „jurnaliștilor din mass-media scrisă, audiovizuală sau on-line” și păstrează vechile norme cu privire la protecția minorilor (normele 4.13 și 4.14, Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova, ediția 2011, comasate acum în norma 3.17), înlocuind termenul „minor” cu cel de „copil” în întregul text.

G. Stepanov și L. Rusnac, autoarele *Ghidului de bune practici jurnalistice în privința protecției minorilor în mass-media*, susțin că fiecărui minor implicat în evenimente cu tentă negativă îi este asigurat dreptul de a nu i se face publică identitatea, indiferent dacă se află în postură de victimă, inculpat sau martor: „Jurnaliștii nu întotdeauna conștientizează că divulgarea identității și abordarea senzaționalistă a evenimentelor poate prejudicia minorii și le poate pune în pericol și siguranța, iar recuperarea lor psihologică ulterioară poate să dureze foarte mult” [4, p. 5].

Ghidul de bune practici privind relațiile cu și despre copii recomandă „abordarea mai responsabilă și profesionistă a subiectelor care vizează minorii aflați în situații-limită, ca să nu le fie provocate alte suferințe, traume psihologice suplimentare sau prejudicii, pentru că dacă un copil, răspunzând la întrebările jurnalistului, re trăiește momentele traumatizante, atunci acțiunea reporterului poate fi calificată drept abuz” [6, p. 11].

Autorii *Ghidului de bune practici pentru mass-media „Violența împotriva copiilor: ce și cum relatăm”* recomandă jurnaliștilor să folosească perspectiva umană și nu cea senzaționalistă în abordarea subiectelor cu un conținut violent și astfel să contribuie la recunoașterea publică a fenomenului: „Jurnalism de echilibru înseamnă să relatezi faptele, dar să nu insiști doar pe cele negative. Jurnalism de echilibru înseamnă să publici analize, cu fragmente de viață, nu de corpuri umane. Să vorbești și despre speranțe, posibilități, succese” [10, p. 7].

Cu privire la jurnalismul online, *Ghidul de bune practici pentru presa online*, recomandă ca, atunci când un jurnalist abordează un subiect sensibil, să se consulte cu editorii săi, pentru a se asigura că sunt luate în considerare toate elementele deontologice. Aceași sursă scrie: „Jurnalistul de presă online nu trebuie să uite că informațiile pe care le furnizează sunt disponibile permanent și pot fi accesate oricând de publicul vulnerabil, precum copiii” [5, p. 14].

În *Ghidul pentru protecția copiilor în mediul online* se mai arată că CDC și în special Documentele finale ale Summit-ului mondial al societății informaționale recunosc nevoia copiilor și tinerilor de protecție în spațiul virtual iar *Angajamentul Tunis* (The Tunis Commitment 2005) recunoaște „rolul tehnologiei informației (ITC)

în protecția copiilor și în îmbunătățirea dezvoltării copiilor”, precum și necesitatea de a „consolida acțiunile pentru protejarea copiilor de abuz și apărarea drepturilor lor în contextul ITC” [8, p. 14]. Aceste documente internaționale prevăd obligativitatea mass-mediei de a asigura măsuri adecvate pentru a acționa împotriva difuzărilor care afectează grav dezvoltarea fizică, mintală sau morală a minorilor, precum și de a coopera și a face schimb de cele mai bune practici cu alte state.

În *Ghidul de bune practici jurnalistice. Interacțiunea jurnaliștilor cu rețelele de socializare și alte resurse online* se pune accent pe faptul că în cazul informațiilor și a imaginilor preluate de pe rețelele de socializare se aplică prevederile *Codului deontologic* privind prezumția nevinovăției, protecția persoanelor în situații vulnerabile, protecția minorilor, precum și cele cu privire la imaginile care prezintă nuduri, imagini morbide etc. Aspecte care necesită maximă corectitudine din partea jurnaliștilor țin și de prezentarea unor situații tragice care au implicat decesul unor persoane. Jurnaliștii trebuie să trateze cu respect rudele și prietenii celor decedați și să plaseze cu grijă imagini anterioare preluate de pe rețelele de socializare, unde persoanele decedate apar în momente de bucurie [9].

În aceeași ordine de idei, însă dintr-o perspectivă diversă, reieșind din prevederile legale și normele deontologice enunțate anterior, vom analiza practicile jurnalistice în baza tipologiei drepturilor și libertăților copilului care cuprind drepturile și libertățile civile, social-politice, patrimoniale și culturale ale copilului.

Drepturile civile sunt acele drepturi și libertăți, prin respectarea cărora, mass-media protejează demnitatea, siguranța fizică și psihică a copilului, printre care:

- *Dreptul copilului la identitate.* Pentru valorificarea acestui drept, reprezentanții mass-mediei vor realiza subiecte analitice despre măsura în care copiii se bucură de cultura, religia și limba lor;

- *Dreptul copilului de a fi protejat* împotriva oricărei forme de violență, neglijare, exploatare sau abuz și dreptul copilului la protecție împotriva torturii, pedepselor sau tratamentelor crude, inumane sau degradante [11, p. 34].

Drepturile și libertăți social-politice ale copilului sunt acele drepturi și libertăți care, prin conținutul lor, sunt necesare pentru a putea participa la viața comunității și a societății, în rândul cărora găsim:

- *Dreptul copilului la exprimarea opiniei.* Profesioniștii din mass-media vor investiga modalitățile prin care copiii își pot exercita dreptul la opinie, de exemplu, realizând publicații proprii, producând filme, utilizând internetul, organizând alegeri după modelul adulților.

- *Accesul copilului la o informație adecvată.* Jurnaliștii vor investiga gradul de libertate a accesului copiilor la informație, inclusiv motivele restricției de acces la anumite materiale și gradul de accesibilitate a filmelor, publicațiilor și jocurilor destinate intereselor și vârstei copiilor.

- *Dreptul copilului de a nu fi constrâns la munca ce comportă riscuri.* Capitolul „Copilul și munca” ține de responsabilitatea socială a jurnaliștilor să investigheze formele ascunse ale muncii la care sunt supuși copii.

- *Dreptul copilului de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate posibilă și de a beneficia de servicii medicale și de recuperare.* În abordarea subiectelor despre sănătatea și bunăstarea copiilor, jurnaliștii trebuie să aplice recomandările OMS pentru jurnaliștii care relatează despre sănătate.

- *Dreptul copilului de a beneficia de securitate socială.* În acest context, jurnaliștii vor investiga nivelul în care statul ia măsuri adecvate care să vină în ajutorul familiilor nevoiașe pentru a le susține în îndeplinirea obligațiilor față de copii și astfel, reprezentanții puterii vor limita șansele de destrămarea a familiei [11, p. 34-35].

Drepturile patrimoniale ale copilului presupun dreptul de proprietate al acestuia realizat în modul stabilit de *Codul civil*, conform căruia, copilul este proprietar al veniturilor obținute, al bunurilor primite în dar, moștenite sau dobândite într-un alt mod, și al tuturor bunurilor procurate din mijloacele lui [11, p. 35].

Drepturile culturale ale copilului vizează dezvoltarea deplină a personalității umane și fortificarea creativității și a simțului demnității, pentru ca orice individ să poată să joace un rol util într-o societate liberă. Printre drepturile culturale ale copilului se enumeră:

- *Dreptul copilului la educație.* Jurnaliștii vor investiga în ce măsură toți copiii pot primi educația necesară, și în special vor mediatiza activitățile întreprinse de stat pentru a asigura educație elementară gratuită și obligatorie tuturor, de a elabora programe speciale de educație pentru copiii cu necesități speciale.

- *Dreptul copilului la timp liber, recreere și cultură.* Dreptul la recreere al copilului poate fi valorificat de mass-media din perspectiva libertății copilului de a explora idei, de a-și folosi imaginația, a-și dezvolta talentele prin publicarea articolelor și fotografiilor despre succesele sportive și activitățile artistice ale copiilor.

În cazul în care un jurnalist face un material cu/despre copiii din instituții rezidențiale, atunci acesta va investiga pentru a stabili de ce și cum au ajuns copiii în instituțiile rezidențiale, va prezenta și „unghiuri” pozitive pentru a evita riscul de a înstrăina publicul de la condiția copiilor abandonați și de a perpetua stereotipurile negative, va scrie și despre oportunitățile/sau va bate alarma din cauza absenței oportunităților pentru copiii aflați în instituții de a se asocia unor cluburi și de a stabili relații cu alți copii și tineri [11, p. 374].

Instituțiile media vor menține în atenția lor subiectele despre copii și crime în perspectivă, vor atenționa copiii asupra procedurilor prin care ei înșiși se pot proteja împotriva pericolelor, vor investiga restricțiile pentru relatările de presă despre copiii aflați în sistemul de justiție. În cazul identificării suspectilor minori, în *Ghidul de stil cu norme etice pentru jurnaliști* se spune că jurnalistul va respecta prezumția nevinovăției, va evita identificarea suspectaților juvenili, nu va dezvălui detalii (nume, adresă,

domiciliu, numele părinților, rudelor etc.) care ar putea duce la identificarea suspecților minori și va evita să facă public numele minorilor aflați într-o situație jenantă [7].

Jurnaliștii vor folosi colajul în fotografii și fotografierea din spate a suspecților sau a acuzaților minori, precum și fotografierea acestora din față contra luminii, jurnaliștii vor utiliza procesarea tehnică prin hașurarea imaginilor video. Vor fi relatate principalele fapte ale unei infracțiuni/crime, evitând descrierea în cele mai mici detalii ale crimelor sângeroase. Minorii-victime vor fi intervievați numai cu acordul părinților, asistenților parentali (sociali) sau al tutorilor legali, reprezentanții instituțiilor media nu vor dezvălui detalii (nume, adresă, domiciliu, numele părinților, rudelor etc.) care ar putea duce la identificarea victimelor, evitând dezvăluirea identității victimelor, în special a victimelor agresiunilor sexuale, vor folosi mozaicul în fotografii și fotografierea din spate a victimelor [4].

În ceea ce privește modalitățile de abordare a subiectelor în care sunt implicați minorii, jurnalistul optează pentru o abordare profesionistă și echilibrată, tratând subiectele din perspectiva drepturilor și intereselor minorilor implicați. În procesul de mediatizare, în general, dar și în particular, la reflectarea subiectelor ce vizează minorii, practica jurnalistică se bazează pe utilizarea tehnicilor mediatice generale și a celor particulare „de influențare”, pe care le trecem în continuare în revistă.

Tehnicile mediatice generale se referă la metodele de descriere a evenimentelor, reprezentate de norme și reguli profesionale de bază [13, p. 84-85]:

Descrierea obiectivă a evenimentelor a căror protagoniști sunt copiii presupune expunerea exactă a faptelor, delimitarea acestora de judecățile de valoare, relatarea bazată pe principiul corectitudinii, acurateței și obiectivității și evitarea intervențiilor care ar conduce la distorsionarea realității;

Descrierea sistematică a evenimentelor a căror protagoniști sunt copiii conduce la crearea unui tablou concret al realității sociale, a mediului în care copiii cresc și se dezvoltă și permite conturarea problemelor cu care aceștia se confruntă;

Descrierea cantitativ-calitativă a evenimentelor a căror protagoniști sunt copiii garantează calitatea produsului informațional, astfel jurnaliștii pot utiliza datele cantitative pentru a aduce un plus de valoare subiectelor în care sunt implicați minorii și pot alege un anumit gen jurnalist pentru a le relata.

Descrierea latentă sau manifestă a evenimentelor a căror protagoniști sunt copiii depășește prezentarea descriptivă a faptelor, situațiilor și a circumstanțelor în care se desfășoară un eveniment, astfel jurnaliștii deținând instrumentele necesare pentru a face apel la acțiune în rândurile publicului în cazurile în care au fost încălcate drepturile copiilor.

Tehnicile mediatice particulare „de influențare” sunt aplicate cu un anumit scop de către mijloacele de informare în masă [13, p. 85-87]:

Influențarea prin selectarea evenimentelor a căror protagoniști sunt minorii vertebreează fluxul comunicațional și determină ordinea prioritară clară a evenimentelor

ce au loc în societate, de aceea materialele cu și despre copii trebuie să se regăsească cu prioritate pe agenda instituțiilor media.

Influențarea prin selectarea informațiilor din cadrul subiectelor în care sunt implicați minorii este apreciată ca fiind cea mai eficientă cale de inserție a influenței în spațiul informațional, din acest considerent, informațiile ce vizează copiii trebuie să fie echilibrate și coerente.

Influențarea prin selectarea fotografiilor și a imaginilor ce ilustrează materialele în care sunt implicați copiii se referă la faptul că realitatea transpusă vizual este considerată mult mai credibilă, reieșind din aceasta, imaginile cu copii trebuie făcute/publicate prin obținerea consimțământului părinților sau tutorilor și cu respectarea regulilor din *Ghidul de stil cu norme etice pentru jurnaliști*.

Influențarea prin explicațiile care însoțesc fotografiile și imaginile din cadrul subiectelor în care sunt implicați minorii trebuie să prezinte mesaje scurte, reprezentative ce exclud posibilitatea dublării sensurilor, a distorsionării informației sau afectării în mod negativ a atitudinii publicului față de subiectul fotografiei;

Influențarea prin titlurile ce însoțesc subiectele în care sunt implicați minorii identifică materialul în contextul global și îl individualizează, de aceea titlurile materialelor ce vizează copiii trebuie să fie elaborate luând în considerare normele deontologice și respectarea drepturilor copiilor, excluzând astfel stereotipizările, portretizările și identificările în cazuri jenante;

Influențarea prin plasarea materialelor în care sunt implicați copiii presupune acordarea echilibrată de spațiu/timp de emisie pentru produsele jurnalistice ai căror protagoniști sau/și consumatori sunt copiii și pentru celelalte teme din agenda editorială, pentru a nu diminua interesul publicului față de unele subiecte în favoarea altora.

Mass-media este sistemul care trebuie să promoveze un anumit set de valori. Indiferent de politica editorială a instituțiilor media, acestea trebuie să urmărească interesul copilului și protecția drepturilor lui. În acest sens, misiunea mijloacelor de informare în masă se rezumă la o reflectare calitativă din punct de vedere legal și etic a subiectelor în care sunt implicați copiii. În fața unei revoluții tehnologice și a noilor forme de difuzare a informațiilor, exigența protecției minorilor crește, gradul de responsabilitate a presei trebuie să fie unul sporit, atât la nivel instituțional, cât și personal prin activitatea fiecărui reprezentant al mass-mediei.

Referințe bibliografice:

1. Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova. Chișinău: Consiliul de Presă din Republica Moldova, 2019.
2. Dicționar explicativ al limbii române Ediția a II-a revăzută și adăugită. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Univers Enciclopedic Gold, 2012.

3. Drepturile copilului și practica jurnalismului - o abordare din perspectiva drepturilor. Ghid pentru studenți. UNICEF: Institutul Tehnologic din Dublin, 2007.
4. Ghid de bune practici jurnalistice. Protecția minorilor în mass-media. Chișinău: Consiliul de Presă din Republica Moldova, 2012.
5. Ghid de bune practici pentru presa online. Ediția a II-a, revăzută și actualizată. Chișinău: Centrul pentru jurnalism Independent, 2012.
6. Ghid de bune practici privind relatările cu și despre copii. România: UNICEF, Centrului pentru Jurnalism Independent (CJI).
7. Ghid de stil cu norme etice pentru jurnaliști. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Asociația Presei Independente.
8. Ghid pentru protecția copiilor în mediul online. Republica Moldova: Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor, Guvernul Republicii Moldova, Centrului de Telecomunicații Speciale, 2017.
9. Ghidul de bune practici jurnalistice. Interacțiunea jurnaliștilor cu rețelele de socializare și alte resurse online. Chișinău: API, 2014.
10. Ghidul de bune practici pentru mass-media. Violența împotriva copiilor: ce și cum relatăm. Chișinău: UNICEF Moldova, 2006.
11. Mass-media și drepturile copilului. O resursă pentru jurnaliști scrisă de jurnaliști. Chișinău: UNICEF Moldova, 2005.
12. Rose T. O abordare bazată pe drepturile omului în jurnalism: Ghana. In: The Journal of International Communication. 2013, pp. 85-106.
13. Tacu M. Teorii mediatice contemporane. Note de curs. Chișinău: CEP USM, 2016.
14. Jensen A. J. Encyclopedia of Children, Adolescents, and the Media. 2 vols. Clark University, USA. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2007.
15. Voltmer K. Constructing Political Reality in Russia: Izvestiya - Between Old and New Journalistic Practices, European Journal of Communication, 2000.

Surse electronice:

16. Balan Veaceslav Slava. Abordarea Bazată pe Drepturile Omului în Domeniul Mass-Media. Media forward, August 2019, Nr. 9. 6 p. chrome-extension://cbnaodkpfinfijpblikofhlhlcickei/src/pdfviewer/web/viewer.html?file=https://freedomhouse.org/sites/default/files/Balan%20brief_FINAL_RO.pdf (vizitat 02.11.2019).
17. Child Rights International Network. <https://archive.crin.org/en/guides/communications/media-toolkit/journalists.html> (vizitat 15.09.2019).
18. Children's rights and media: guidelines and principles for reporting on issues involving children. <https://archive.crin.org/en/library/publications/childrens-rights-and-media-guidelines-and-principles-reporting-issues-involving1043.html?qt-countr-tabs=1> (vizitat 02. 10.2019).
19. Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova nr. 174 din 08.11.2018.
Audiovizualului nr. 260 din 27.07.2006. <http://www.audiovizual.md/files/Codul%20serviciilor%20media%20audiovizuale.pdf> (vizitat 23.11.2019).
20. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. (publicată la 18.08.1994 în Monitorul Oficial Nr. 1), art.28. Chișinău: PRAG-3, 2011.

- http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731 (vizitat 01.12.2019).
21. Convenția Europeană Privind Televiziunea Transfrontalieră Strasbourg, 5.V.1989. http://trm.md/files/docs/STE_132_Conventia_Eur_TT_reviz_ro.pdf (vizitat 05.12.2019).
 22. Convenției ONU cu privire la drepturile copiilor. https://www.unicef.org/moldova/CRC_RO.pdf (vizitat 19.11.2019).
 23. Decizia Nr. 98 din 19.07.2012 cu privire la clasificarea programelor audiovizuale în scopul protecției copiilor. http://www.audiovizual.md/files/D.98%20din%2019%20iulie%202012%20-%20Cu%20privire%20la%20clasificarea%20programelor%20audiovizuale%20%C3%AEn%20scopul%20protecc%20C5%A3iei%20copiilor_0.pdf (vizitat 13.11.2019).
 24. Decizia Nr. 99 din 19.07.2012 cu privire la respectarea drepturilor și protecția copilului în programele audiovizuale. http://www.cca.md/files/D.99%20din%2019%20iulie%202012%20-%20Cu%20privire%20la%20respectarea%20drepturilor%20%C5%9Fi%20protec%C5%A3ia%20copilului%20%C3%AEn%20programele%20audiovizuale_0.pdf (vizitat 13.11.2019).
 25. Declarație Comună Privind „Protecția Minorilor” Forumul Autorităților De Reglementare Din Țările Mării Negre (BRAf). <http://www.cca.md/files/DECLARA%C5%A2IE%20COMUNA%20PRIVIND%20PROTEC%C5%A2IA%20MINORILOR%20BRAf.pdf> (vizitat 25.11.2019).
 26. Guidelines for journalists reporting on children. <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines> (vizitat 20.10.2019).
 27. Legea cu privire la drepturile copilului nr. 338 din 15.12.1994. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311654&lang=1> (vizitat 25.11.2019).
 28. Legea cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației nr. 30 din 07.03.2013, în vigoare din 05.07.2013. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=347276&lang=1> (vizitat 13.11.2019).
 29. Putting Children in the Right. Child Rights and the Media Guidelines for Journalists and Media Professionals International Federation of Journalists. https://childhub.org/en/system/tdf/library/attachments/434_478_EN_original.pdf?file=1&type=node&id=7127 (vizitat 13.11.2019).
 30. Recomandări pentru instituțiile mass-media „Respectarea drepturilor copiilor în buletinele de știri ale instituțiilor mass-media audiovizuale”. <http://www.audiovizual.md/files/RECOMANDARI%20pentru%20mass-media%20privind%20protectia%20copiilor.pdf> (vizitat 10.10.2019).
 31. The BBC's Editorial Guidelines. <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/children-young-people/guidelines> (vizitat 12.11.2019).